

М.Г.ПОВАР

КОНЦЕПТИ УКРАЇНСЬКИХ ЕТНОМЕНТАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ СВГГУ ІГОРЯ МУРАТОВА У ЦИКЛІ ПОЕЗІЙ „МИТЬ І ВІЧНІСТЬ”

Спроба прочитання поезії (та й прози) радянської доби без цензури, намагання віднайти прихований підтекст, вловити сигнали, які нам посилає поет, – є справою актуальною і для сучасників, і для нащадків. Тільки зараз, коли Україна здобула незалежність, почався процес переосмислення національної самосвідомості українців. Це дало поштовх для вивчення без упередження української літератури, історії, традицій та ментальності. Зрештою, саме зараз час подивитись на наше духовне багатство через призму національної ідентифікації, ментальності, психологічної складової української літератури.

У цій статті ми прагнемо окреслити проблеми, закодовані в підтекстах циклової поезії Ігоря Муратова „Мить і вічність”, розкрити смислові поетикальні модули та виокремити семантико-смислові ряди концепцій актуальних родових дискурсів природи індивідуальної творчості письменника.

Поетична збірка „Мить і вічність” – остання робота Ігоря Муратова. Тому кожний вірш, кожний рядок, кожне слово набуває тут особливої ваги і значущості. Поет прагнув привернути увагу суспільства до тих домінуючих проблем і тих морально-етичних цінностей, які, як він вважав, визначають майбутній характер і людини, і суспільства.

Помітне використання циклів у літературі спостерігається ще за доби античності (циклічні поеми) та Відродження („Кентерберійські оповіді” Дж. Чосера, „Декамерон” Дж. Бокаччо), романтизму („Кримські сонети” А. Міцкевича), символізму („Вірші про Прекрасну Даму” О. Блока) тощо. У ХІХ-ХХ століттях циклова поезія сприяла розкриттю нових художніх можливостей лірики, формувала її нові жанрові утворення.

В українській літературі до циклової лірики часто зверталися Т. Шевченко („В казематі”), Л. Глібов (акровірші), І. Франко („Зів'яле листя”), Б. Грінченко („Весняні сонети”), М. Коцюбинський („Утома”, „Хмари”, „Самотній”, „Сон”), М. Вороний („Весняні елегії”), П. Тичина („Енгармонійне”), Ю. Андрухович („Кримінальні сонети”) тощо.

Цикл визначається „структурними принципами єдності форми й змісту, діалогічності, плинності настрою епічного чи ліричного героя, розвитком внутрішнього конфлікту, переживання” [5, с.571]. Найбільш характерним для циклової поезії Ігоря Муратова є сприйняття крізь призму особистих переживань та власний досвід.

Перший розділ конструюється таким чином, що спочатку подається пролог(зачин), де автор, з одного боку, засуджує індивідуалізм людського ества, а, з іншого, – закликає народ до єднання задля консолідації нації. Надалі концентрується увага на минулому, додається характерні ознаки конкретної доби: „розбрата царський”, „штандартів дрантя”, „ковані скрині”, „старцеві

торби", „бубни зухвали" [6, с.43], де превалюють негативні оцінки і засуджується царський устрій, епоха кріпосництва: „З під воріт хазяйських зуби шкірили/ Забобони – пси сторожові", прихід більшовиків до влади: „І збулось[...] / Волею борців нам право надано / Поєднать розкату мисль і кров" [6, с.44].

Найбільше уваги поет приділяє не стільки єдності українського народу, стільки консолідації п'ятнадцяти республік. У „Публіцистичному етюді" подається ретроспективна картина – часи життя поетів Пушкіна і Тютчева, виразно зображується Велика Вітчизняна війна: „пазури простягала блокада", і наостанок – гімн на честь Леніна і комуністичної партії.

Можна припустити, що пафос був справжнім, але на тлі захопленості співіснуванням „воскреслих батьківщин" у поезії Муратова простежуються антисталінські мотиви і подаються жахливі картини українського голодомору 1932-1933 років:

Катапульту, й сховав про запас
Купу м'яса, й, ошкіривши зуби,
І шматочка не дав задарма,
Боронив від голодних старанно,
А прийшла голозуба зима –
Зголосив себе Першим Тираном [5,с.14].

В цих рядках – зашифровані коди української історії: „Перший Тиран" – Сталін, його страшні діяння.

Обмовки і недомовленості простежуємо і у циклованій поезії „Гітари нашого сторіччя". Гітари – уособлення сучасників, вони є лише примарою „комічно осучаснені гусари, /Які змішали карти і віки" [5,с.28]. І тут же – філософське розмірковування поета над тим, чи правильно український народ обрав життєвий шлях і чи по совісті живе сьогодні і як прагне жити завтра.

Видатний психоаналітик Фройд зазначав, що обмовки, описки завжди виказують у людини те, про що вона думає, але боїться або не може сказати.

У циклі поезій „Мить і вічність" налічується шістьдесят п'ять поезій. До них входять оптимістична гіпотеза, триптих, фрески, фрагменти і мікропоема. У коло циклованих поезій увійшли твори різних тематичних груп: пейзажна лірика, твори морально-етичної, патріотичної, воєнної тематики та інші. Ігор Муратов намагається знайти відповіді на одвічні питання: яка роль поета у суспільстві, як війна вплинула на людську свідомість, що значить рідна земля для людини і де черпає натхнення простий трудівник.

Лірична поезія в її різноманітних розгалуженнях була головним аспектом художнього самовияву Ігоря Муратова. У циклах найбільш яскраво виступають і етапи його ідейної, художньої еволюції, і те глибинне, суттєве, що визначає цілісний характер, індивідуальність митця, його творчу особистість.

В циклі поезій Ігор Муратов висвітлює ряд конфліктних колізій, які породжують опозиції: добро і зло, життя і смерть, поет і суспільство. Роль поета у житті народу – дуже актуальна проблема. Дослідження мікрокосму

поетичних шукань, постійне самокопання і самоіронія над сенсом життя створюють цілу систему філософських координат.

Ігор Муратов, осмислюючи життєвий плин як незбагненну таємницю, створює власну систему етноментальних і світоглядних моделей людської свідомості, яка скерована на концепцію всесвіту людини, де постають одвічні пошуки в замкненому просторі трикутника: поет – суспільство – творчість, а кожен крок митця веде його до усвідомлення своєї ролі в земному житті, до самопізнання, внутрішнього єднання з народом та віднаходження свого онтологічного стрижня.

Саме таким шукачем життєвої істини постає в циклі поезій Ігор Муратов. Ліричний герой і автор зливаються в єдине ціле, щоб показати достовірні переживання людини, її світогляд і переконання:

Старий відчув: невдовзі він помре.
Збагнув це, жінці глянувши у вічі,
І медсестрі, де ванни він бере,
І синові: чому сюди аж двічі
За літо з Колими? (Літає там).
І от старий прощається з життям [6, с.95].

Накладання біографічних подій і прагнення осмислити свою роль, сенс життя дає змогу поету відверто говорити про прості речі об'ємним смисловим наповненням, синтезувати болючі проблеми із неперехідними вічними цінностями.

В аналізованому циклі поезій викристалізовується образ поета, в якому борються багато різних почуттів, думок. Та через протиборство відбувається становлення митця як особистості, здатної до пошуку істини та сенсу буття, здатної робити свій вибір, робити власні висновки.

У циклованих поезіях Ігоря Муратова, присвячених подіям війни, головним героєм є сам автор. Власні спогади стають естетичною матерією віршів, відтворюють часи фашистської окупації України, жахи концентраційних таборів, слугують аргументами для розмірковування над причинами і наслідками війни. Біографічна поезія в її поліфонічних поетикальних ландшафтах є головним аспектом художнього самовияву митця. Всі свої болі, переживання, тугу за товаришами і радість від перемог поет виливав у рядки поезій („22 червня 1971 року“, „3 далеких днів, з дитинства...“).

Поезії про війну у Ігоря Муратова – це ретроспективні спогади поета, це героїчний подвиг народу, його трагедії, жахливі умови існування і довгоочікувана перемога. Поет звертав увагу читача не тільки на незнищенність і нескореність народу у боротьбі за свободу, а й на драматизмі цієї боротьби; не лише на героїзмі, але й на страшних людських втратах.

Ігор Муратов фіксує концепт війни в двох площинах: соціальній і духовній. Соціальні потрясіння стають предметом дослідження поета, разом з тим занурюється у потайні задвірки духовності. Накладання цих площин,

послідовне загострення уваги на автобіографічних фактах –утверджують суб'єктивну думку авторського „я" як безкомпромісну оцінку воєнних подій.

Ігор Муратов, перекодовуючи тексти із воєнного звучання в мирний лад, закликає народи закопати сокиру війни: „Я б волів одкопачь всі сокири / Та й поскидати їх на купу" [6, с.78].

У воєнному циклі порушено ряд проблем: філософська – зосередження на осмисленні людської долі в цілому і поета зокрема у всесвіті, громадянська – порушення прав і свобод громадян, історіософська – трактування героїв і антигероїв війни у визначений час, психологічна – висвітлення конфліктних колізій людської душі, етноментальна – заглиблення у ментальні особливості українського народу. Усі проблеми поєднуються, доповнюють одне одну і утворюють цілісний поетикальний ландшафт, спонукають читача до роздумів і висновків.

Поету властивий бінарний підхід до зображення архетипу рідної землі, який вмещає філософські роздуми і пласти українського фольклору. Ігор Муратов вибудовує індивідуальну етноментальну модель світу, підкреслюючи універсальну роль механізму особистої і національної пам'яті.

Муратівська етноментальна картина світу подається в багаторівневих вимірах: буттєво-реальному, духовно-ментальному та ірраціональному. Вона складається з дуже складної системи з її мікро- і макросвітами. Образ рідної землі природний для поета: він виник із дитячих спогадів і впродовж життя залишається втіленням життєвого ідеалу, символом віри, опорою духу.

Рідна земля – це цілісний світ, символ роду, священний простір, відчуття безпеки. Ліричний герой щиро закоханий у свій рідний край, який закликає боронити, бути в гармонії з природою. Гармонія уособлюється в певному ідеалі, який поданий у вигляді архетипного ряду – земля, дім, родина, Батьківщина.

У першому розділі „Крутогір'я" оспівується життя і праця громадянина: цикл пронизаний високим пафосом „комуністичного завтра" [5, с. 5]. Звертаючись до літописця, Ігор Муратов ретранслює людську міць і незламний дух у досягнення великих цілей: побудови магістралей, заводів, створення машинобудування, але при цьому люди стають віддаленими від природи, від самих себе. Поет виражає свій „глибинний жаль за м'якістю сердець" [5,с.13], застерігає, щоб у вирі подій люди не загубили себе, своїх почуттів, не стали манекенами, сліпими виконавцями чужих ідей. Тобто поет не однозначно змальовує життя простого народу у пафосному русі комуністичного завтра.

Ігор Муратов – майстер поєднувати, здавалося б, не поєднувані речі: поетичність природи і сувору реальність дійсності:

Ніжний дотик – удар електричний,
Що жаги відкриває красу;
Й колискової пісні правічний
Невичерпний задумливий сум [5,с.29].

Цей контрастний імператив дає змогу читачеві замислитись над сенсом плінного життя, сконцентрувати свою увагу на справжніх цінностях людського життя.

Внутрішній світ героїв циклу поезій Ігоря Муратова висвітлюється через призматику ціннісного змісту праці людини. Митець, з одного боку прославляє трудівника, його героїчні вчинки, а з іншого – застерігає від інертного існування. Такий саме діалектичний підхід простежується і в протиставленні „місто – село”: урбаністичні мотиви звучать часто із мінорним відтінком, тоді як сільські – на мажорний лад.

Концепт працелюбності постає як етноментальний, психологічний, духовний комплекс.

Отже, у циклі поезій „Мить і вічність” Ігор Муратов переосмислює концепти етноментальних моделей світу: рідна земля, людська праця, війна, добро і зло, представляє цісну картину світобудови. Головним чинником світоглядної моделі світу та людини для поета стає синтез традиційних форм та рівнів їхнього естетико-філософського осмислення. Образна система циклу Ігоря Муратова має виразні етноментальні витоки: поет трансформує народні образи та мотиви в річище морально-філософських та світоглядних проблем.

Література

1. Брюгген В. Люди і книги. / В. Брюгген. – Х.: Майдан, 2006. 142с.
2. Гаврилів Т. Феноменологія ідентичності ліричного „я” в сучасній австралійській поезії / Гаврилів Т. // Слово і час. – 2006. – № 10. – с. 76-81.
3. Ільницький М. М. Художній літопис часу: в 4 т. / Ільницький М. М. – К.: Дніпро, 1982–. – Т. 1.
4. Історія української літератури ХХ століття: [упоряд. В. Г. Дончик]. – К.: Либідь, 1998–. – (Друга половина ХХ ст. Підручник: у 2 кн. / Дончик В.Г.; кн. 2).
5. Муратов І. Мить і вічність / Муратов Ігор – К.: Молодь. – 1973. – 190 с.
6. Муратова О. Перші кроки Ігоря Муратова в поезію / О. Муратова // Прапор. – 1984. – №7. – С. 123-124.

Анотація

Повар М. " Ігор Муратов: концепти українських етноментальних моделей світу у циклі поезій „Мить і вічність”

У статті аналізуються концепти українських етноментальних моделей світу в циклі поезій "Мить і вічність" Ігоря Муратова. Простежуються багаторівневий складник: перший рівень – проблематика віршів, другий рівень – циклована поезія, третій рівень – контекст і підтекст, четвертий рівень – філософські роздуми. Досліджуються смислові поетикальні модуси та семантико-смислові ряди концепцій індивідуальної творчості письменника.

Ключові слова: циклована поезія, етноментальні моделі світу, індивідуальність митця, концепція всесвіту людини.

Аннотация

Повар М. "Игорь Муратов: концепты украинских этноментальных моделей мира в цикле поэзий "Миг и вечность"

В статье анализируются концепты украинских этноментальных моделей мира в цикле поэзии "Миг и вечность" Игоря Муратова. Прослеживаются многоуровневая часть: первый уровень – проблематика стихов, второй уровень – циклованая поэзия, третий уровень – контекст и подтекст, четвёртый уровень – философские размышления. Исследуются смысловые поэтикальные модусы и семантико-смысловые ряды концепций индивидуального творчества писателя.

Ключевые слова: циклованая поэзия, этноментальные модели мира, индивидуальность художника, концепция вселенной человека.

Summary

Povar M. "Igor Muratov: concepts of the Ukrainian etnomental models of the world in the cycle of poetries „Moment and eternity".

In this article the concepts of the Ukrainian etnomental models of the world in the cycle of poetries "Moment and eternity" by Igor Muratov are analysed. Multilevel part is retraced: the first level is a range of poems problems, the second level is a cycle of poetry, the third level is a context and subtext, the fourth level is philosophical reflections. Semantic poetikal modi and concepts of individual creativity are analysed

Keywords: cycle of poetry, etnomental models of the world, individuality of writer, concept of the man universe.

Стаття прорецензована і рекомендована до друку д.ф.н., проф. Масловим І.С.